

Jaarverslag Uilenonderzoek & -bescherming Utrecht 2008 (inclusief Betuwe –West en Vijfherenlanden)

Uilenwerkgroep Utrecht / Eco-line

Marc van Leeuwen
Henk Lichtenbeld jr.

Uilen in kerkraam (13^e eeuw), Carcassonne, Franrijk

Voorwoord

Na enkele jaren intensief met Henk Lichtenbeld samen te hebben gewerkt kwam in maart 2008 de lang verwachte zelfstandige ringvergunning voor Eco-line (Marc van Leeuwen) ter beschikking. Dit gaf de mogelijkheid tot een intensivering van het uilenonderzoek in de provincie Utrecht.

De vergunning viel fortuinlijk samen met een subsidie van het particuliere fonds 'Strix Aluco' voor 100 (!) nieuwe nestkasten en een opdracht voor bescherming en onderzoek van de Steenuil en Kerkuil in de Lopikerwaard. Dit project 'Uilen in de Utrechtse Waarden' is een initiatief van de gemeenten Lopik, Montfoort, Oudewater en IJsselstein. Hierdoor was het mogelijk om hier intensief aan de gang te gaan met het volgen van de legsels. Dit project loopt door tot in 2010 waardoor de nesten ook op wat langere termijn gevolgd kunnen worden.

In het Kromme Rijngebied werd het uilenwerk substantieel gesteund door de Stuurgroep Kromme Rijn, die tientallen nestkasten voor zowel de steenuil als de kerkuil financierde. Strix Aluco deed na het bekend worden van de vergunning ook nog een donatie voor het ringmateriaal. Daarnaast kwam er een bijdrage van de Actiegroep Joostenlaan Inrichting te Vleuten.

Al deze factoren samen zorgden voor een geweldige boost van het uilenwerk in de provincie. Het kwam er op neer dat Eco-line op jaarbasis wel 2 dagen per week met het uilenwerk actief kon zijn. Ongeveer de helft van deze tijd werd op een of andere manier gefinancierd.

Vooraf in het westen van de provincie konden daardoor veel nesten worden gevolgd. Maar er liggen ook nog wel wat kansen. De verbetering van de communicatie met de vrijwilligers, zeker in het oostelijk deel van de provincie, blijft een punt van aandacht.

Na het absolute topjaar voor de kerkuil in 2007, was het te verwachten dat 2008 mindere resultaten zou opleveren en deze verwachting kwam ook wel uit, maar de terugval was niet zo ernstig als verwacht. Mogelijk zorgde het hoge aantal jongen van 2007 voor het bezetten van een aantal nieuwe locaties waardoor de terugval beperkt bleef. Hier is mogelijk ook sprake van een waarnemerseffect: door grotere inspanning ook meer resultaat.

Duidelijk was wel dat de kerkuilen (2-3 weken) later tot broeden overgingen dan gemiddeld en met minder eieren/jongen per nest. We vonden ook een stuk op zeven nesten waar de kerkuilen wel met broeden waren begonnen, maar het broedsel al in de ei- of mogelijk ook vroege jongenfase was verlaten. Bij broedsels die in de eifase waren verlaten werden de eieren wel terug gevonden, maar op enkele plaatsen waar eileg was vastgesteld werd later niets meer gevonden. We vermoeden dat de eieren of kuikens daar door de ouders zijn opgegeten.

Ook voor de steenuil was het geen topjaar. Hoewel we de steenuilen pas dit jaar intensief begonnen te volgen, en we dus geen referentie hebben, bleek dat er van nesten met 3-4 eieren in de gevolgde gevallen maar 1 of hooguit 2 jongen vliegvlug zijn geworden. Ook bleken aangeelde legsels bij een latere controle verdwenen. De aantallen zijn echter te klein om harde conclusies te trekken. Provinciaal lijkt het de steenuil goed te gaan, maar hierbij speelt het waarnemerseffect een grote rol. Met name het intensieve inventariseren van Ton Janssen bij Wijk bij Duurstede zorgde voor een toename van het aantal (bekende) territoria.

Opvallend was het broeden van 2 paar steenuilen op één erf! Mogelijk betreft het een mannetje met 2 vrouwtjes.

Behalve door ons zijn er in de provincie Utrecht ook nog enkele kerk- en steenuilen geringd door VRS Gooi en omstreken (Tienhoven e.o) en bij Amersfoort/Soest door Harry de Rooij. In een van de nesten in Soest kwam een jong voor dat weinig bruin pigment aanmaakte, het was een kerkuil in grijstinten. Een uniek exemplaar.

Kleurafwijking binnen een nest.
Soest 2008

RESULTATEN

Bescherming

Al vroeg in het voorjaar was het 'Alle hens aan dek'. Bij Rhenen waren enkele houtwallen geroid. Omwonenden meldden in paniek rondvliegende steenuiltjes. Binnen 48 uur werden 4 nestkasten geregeld en door vrijwilligers opgehangen. Later bleken in twee van deze kasten nesten aanwezig waar succesvol jongen werden grootgebracht.

In mei-juni gaven we advies over de verstoringskans van een steenuilennest bij Leersum in verband met de geplande kermis binnen 50 meter afstand van het nest. Helaas werd de bewoner in een gemeentelijke uitspraak in het ongelijk gesteld. Komend seizoen moet blijken of de steenuilen de drukte hebben weten te weerstaan.

In het najaar was het twee keer mis met betrekking tot kerkuilen op plaatsen waar nog dit seizoen gebroed was. Bij Haarzuilens werd een nestkast verstoord in een schuur van Natuurmonumenten waar een theateervoorstelling werd voorbereid.

In de steenfabriek bij Wijk bij Duurstede van Het Utrechts Landschap werd tijdens de nacontrole de nestkast op de ringoven ondersteboven aangetroffen. In beide gevallen kon relatief snel de situatie worden hersteld en leken de uilen nog wel aanwezig.

Nestkasten

In totaal werden door Eco-line 43 nestkasten voor kerkuilen en 54 nestkasten voor steenuilen geplaatst. Verder plaatsten vrijwilligers bij onder andere Wijk-bij-Duurstede en Soest nog een tiental nestkasten waarvan de aantallen en locaties tijdens het schrijven van dit verslag nog niet exact beschikbaar waren.

Bij controles van de oudere steenuilkasten bleek in een aantal gevallen de deksel al vrij ver verrot. Om hierop in te spelen zijn 10 nieuwe deksels besteld. Deze kunnen komend seizoen de oude deksels vervangen. Het is hierbij uiteraard een voordeel dat het nestkastmodel de laatste jaren gestandaardiseerd is.

Op twee plaatsen werden afgesloten schuren, waar wel nestkasten hingen (met uiteraard niet-bezette kerkuilnestkasten), deze in overleg met de eigenaar weer toegankelijk gemaakt voor de uilen.

Er werden dit seizoen minder dode kerkuilen langs de weg gevonden dan vorig jaar. Dit lijkt een afspiegeling van de kleinere aantallen uitgevlogen jongen.

Controles

Enkele tientallen nestkasten die destijds door de gebroeders Wijnands zijn opgehangen, maar waar in de meeste gevallen al jaren niet meer naar om is gekeken, werden gecontroleerd en zonodig schoongemaakt. Een aantal van deze kasten blijkt bezet te zijn of zijn geweest en dan met name de kerkuilnestkasten. Het verdient lof dat de kasten van hoge kwaliteit zijn en dus ook meestal nog in goede staat verkeren.

In totaal werd er ongeveer **500** keer een nestkast van een van de beide doelsoorten gecontroleerd. Dat kan één kast zijn die meerdere malen werd bezocht, bijvoorbeeld omdat er gebroed werd, of het vermoeden daarvan bestond, of een enkel controlebezoek waarbij geen sporen van bewoning werden aangetroffen.

Aan het eind, of juist vooraf, aan het seizoen werden kasten schoongemaakt als dat nodig was.

Schoonmaak en wespen

Zeker de steenuilkasten moeten na het seizoen vaak worden schoongemaakt. Diverse holenbroeders maken graag gebruik van de nestkasten, maar laten ook veel nestmateriaal achter waardoor de nesten voor steenuilen ongeschikt worden. Vooral spreuwen en mezen gebruiken de steenuilkasten vaak. En stoppen ze helemaal vol met nestmateriaal.

In Rhenen werd een Hoornaarnest verwijderd uit een steenuilnestkast en bij Zegveld een groot Hoornaarnest uit een kerkuilkast. Gelukkig waren beide wespennesten al verlaten. Op Oostbroek bij De Bilt zat ook een Hoornaarnest in een kerkuilnestkast. Hier waren de wespen nog aanwezig. Omdat ook de Hoornaar beschermd is, werd dit nest voorlopig met rust gelaten.

Onderzoek

Er werden in totaal 145 kerkuilen geringd en 61 steenuilen. De locaties waren verspreid over de hele provincie, met voor de kerkuilen het zwaartepunt in de Utrechtse Venen en de Lopikerwaard en voor de steenuilen de omgeving van Wijk-bij-Duurstede - Amerongen.

Naast het veldwerk is dit jaar een begin gemaakt met de analyse van alle ringgegevens van kerkuilen in de provincie sinds 1916. Hiervoor zijn bestanden van het Vogeltrekstation ontvangen. Helaas zijn dit grote lijsten met veel codes en is het decoderen monnikenwerk. Enkele andere ringers stuurden inmiddels op verzoek kopieën van hun papieren bestanden, waardoor het makkelijker is geworden en bovendien meer details naar boven komen. Bij interessante gevallen kunnen we dan navraag doen. Er zijn nu al enkele interessante resultaten te melden, zoals de leeftijd van de oudste kerkuil in Utrecht. Zie volgende paragraaf..

Bij-effect van de ringanalyse is nu al dat er een oude broedplaats bij Maartensdijk is herontdekt en dat daar dit jaar ook (weer) gebroed blijkt te zijn.

Kerkuil

Van de 145 geringde kerkuilen waren er 106 jongen en 39 adulten. De adulten zijn op te splitsen in 12 vrouwtjes, 8 mannetjes en 19 onbepaald. Het blijkt vaak moeilijk om het geslacht van volwassen uilen te bepalen. Bij broedende vrouwtjes is dit nog het makkelijkst vanwege hun broedvlek. Bovendien laten die zich in de broedtijd relatief makkelijk vangen. Mannetjes zijn minder vaak op de nestkasten aanwezig.

Bij de nacontroles bleken veruit de meeste jongen ook te zijn uitgevlogen. De slechte en late start en de verlaten of kleinere nesten werden blijkbaar 'goedgemaakt' door een goede 'afronding' van die broedsels die wel werden doorgezet. Dit beeld was gelijkwaardig met dat van 'goede' jaren. Misschien kwam de muizenstand later in het seizoen op een hoger niveau.

Er werden ook enkele adulte uilen gevangen die al geringd waren. Enkele daarvan waren door ons zelf in voorgaande jaren geringd. Gezien de inspanning die we in de afgelopen jaren leverden om zo veel mogelijk kerkuilen geringd te krijgen (Alleen al in 2007 werden door ons 120 kerkuilen geringd in de provincie Utrecht) is het een verbazingwekkende ervaring om nog zo veel ongeringde adulten te vangen. 39 van de ongeveer 45 uilen hadden nog geen ring. Met name frappant om dit vast te stellen bij nestkasten waar we al jaren komen.

Wat we terugvingen met eigen ringen was niet ouder dan twee jaar, maar we vingen bij Leersum een vrouwtje dat minstens tien jaar oud moet zijn. Destijds aldaar geringd door Dick Jonkers. Dit is samen met een andere uil die jaren geleden ook bij Leersum werd gevonden meteen de oudste uil die ooit in de provincie is aangetoond.

Er werden dit jaar minstens drie kerkuilen met een Belgische ring gemeld in de provincie. Een werd er dood gevonden bij Amerongen, een andere bij De Bilt en de derde werd door ons levend aangetroffen in een nestkast bij Zegveld. Hiervan zijn nog geen herkomstgegevens ontvangen. Dit betekent wel dat er meer uitwisseling plaatsvindt tussen verschillende regio's dan tot nu toe werd aangenomen.

De grootste geregistreerde afstand (126 kilometer) werd afgelegd door een kerkuil die we in juni vingen bij Rhenen en die Johan de Jong drie jaar geleden als jong ringde in Olterterp, Friesland.

De enige Belgische kerkuil waar nu gegevens van binnen zijn vloog maar 97 kilometer en was nog geen jaar oud.

Een van onze uilen werd in Gelderland dicht bij Nijmegen, dood gevonden, en ik vond er een uit Nijmegen aan de A12 bij Maarsbergen. Evenzo zat er een uit Zeewolde bij ons te broeden en een van ons in Zeewolde! Er lijkt wel sprake van uitwisseling. In ieder geval is de genetische uitwisseling binnen de kerkuilpopulatie goed gewaarborgd.

Sexen

Begin dit jaar kwam er een theorie beschikbaar die het mogelijk maakt aan de hand van de vlekken op de vleugels onderscheid te maken tussen mannetjes en vrouwtjes. Deze theorie moet nog in de praktijk bevestigd worden en bovendien blijken er, zoals vaak, veel vogels met overlappende kenmerken te zijn, zodat er altijd een stel buiten de methode valt.

Eco-line leverde een bijdrage aan dit onderzoek door op vijf doodgevonden kerkuilen sectie te verrichten en de gesexede vleugels naar Johan de Jong te sturen voor vergelijking.

Braakballen

Het vorig jaar gestarte onderzoek van de braakballen van de verschillende broedlocaties van kerkuilen werd dit jaar nog serieuzer opgepakt in samenwerking met Dick Bekker van de VZZ (Vereniging voor Zoogdieronderzoek en Zoogdierbescherming). Ook werd er op initiatief van het IVN Nieuwegein een 'pluisgroep' opgericht voor onderzoek van de braakballen. Het onderzoek richt zich op de verspreiding van kleine zoogdieren in de omgeving. Een heel stel braakballen wacht nog op onderzoek, maar nu al zijn er op diverse locaties in het Utrechtse Veenweidegebied en Noorderpark Waterspitsmuizen aangetoond. De verspreiding hiervan was tot op heden niet bekend uit deze gebieden. Waterspitsmuizen golden als zeldzaam, maar resten ervan zijn in meerdere partijen braakballen aangetoond en de soort lijkt algemener dan tot nu toe werd aangenomen.

Dit kan een gevolg zijn van het gegeven dat Waterspitsmuizen moeilijk in vallen te vangen zijn en het dus een waarnemingseffect betreft. Kerkuilen zijn dermate efficiënte muizenvangers dat ze ook Waterspitsmuizen verschalken.

De Waterspitsmuis is Nederlands grootste spitsmuis en de uilen hebben er dus ook een goed prooi aan.

En kleine 2000 braakballen werden ter beschikking gesteld van scholen en natuur- en milieu-educatieve centra.

Motten

Een student uit Gouda wil een afstudeerproject doen aan de motten die van de braakballen leven. Blijkbaar zijn daar ook nog verschillende soorten in te ontdekken, die bovendien per regio mogelijk anders zijn. Ik zond hem als ondersteuning een partij braakballen van verschillende locaties waar zeker motten in zaten. Hopelijk komt daar iets 'uit'?!

Steenuil

Van de 61 geringde steenuilen waren er 42 jongen en 19 adulten. De adulten zijn op te splitsen in 14 vrouwtjes, 2 mannetjes en 3 adulten, onbepaald.

Het was het eerste jaar dat we steenuilen intensief volgden. Daardoor ontbreekt nog het noodzakelijke referentiekader om trends of conclusies op te funderen. Duidelijk was wel dat het broedsucces niet geweldig goed was.

De zes nesten waarvan controleresultaten zijn gemeld roepen een weinig rooskleurig beeld op;

4 jongen – maar 1 uitgevlogen

4 eieren – maar 1 uitgekomen – uitgevlogen ?

4 eieren – 3 uit – uitgevlogen ??

4 eieren – 2 uit

Minimaal 2 eieren – 0 uit

4 uit – 1 dood – uitgevlogen??

Van minmaal 22 eieren dus maximaal 10 uitgevlogen steenuiltjes. Aannemende dat daarvan meer dan de helft alsnog sneuvelt voor het volgende broedseizoen, leveren de nesten gemiddeld dus minder dan 1 individu voor de voortplanting op in het seizoen erna.

Ten tijde van het schrijven waren er nog geen terugmeldingen van steenuilen, behalve van 6 dode jongen in-of-bij de nestkasten waar ze geringd waren.

Materiaal

Alle nestkasten werden betrokken bij Ipse-De Bruggen, een instelling voor mensen met een verstandelijke handicap te Zwammerdam. Deze maken de kasten met veel plezier en zorg. Het is steeds een genoegen om weer een partij nestkasten daar op te halen. Ze maken de nestkasten bovendien vrijwel tegen kostprijs en de kwaliteit is constant goed.

Nadat ik er een keer foto's heb laten zien en dit voorjaar een vers dood gevonden kerkuil heb laten zien en voelen weten ze waarvoor ze werken en wordt ik telkens met groot enthousiasme ontvangen.

Dankwoord

Graag wil ik iedereen bedanken die dit intensieve, maar zeer bevredigende 'uilenjaar' mogelijk maakten. Mocht ik iemand vergeten, sorry, laat het weten, dan zetten we dat zo snel mogelijk recht.

Strix Aluco voor haar genereuze bijdragen voor zowel de nestkasten als het ringmateriaal. Vervolgens natuurlijk de opdrachtgevers voor het project 'Uilen in de Utrechtse Waarden'. Henk Lichtenbeld en Johan de Jong voor hun bevlogen coaching in zowel het voortraject als bij de uitvoering van het ringwerk (RAS35-kerkuil en RAS36-steenuil). Het Utrechts Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer voor toestemming op hun terreinen te werken. Stuurgroep Kromme Rijn in de persoon van Mevr.v.d. Veen die tientallen nestkasten financierde.

Dan de vele vrijwilligers en particulieren die mij hielpen met het distribueren en ophangen van een groot aantal nestkasten en uiteraard het tijdig melden van broedgevallen zodat er geteld en geringd kon worden..

In het bijzonder:

Ton Janssen en Wim van Impelen - Groep Wijk bij Duurstede
Nick Brandenburg en Marita Fikkema - Groep Natuur Leersum/Amerongen
Paul Vlaanderen en Theo van Schie - Natuurwerkgroep Kockengen/Harmelen
Hans van Zuilen - Actiegroep Joostenlaan Inrichting
Jaap van den Berg - Uilenwerkgroep IVN Soest
Kees de Leeuw - Lopik
Wilma van der Linden en Marius Hennevanger- Steenuilenwerkgroep Kromme Rijnstreek
Rein de Greef - Kasteel Maarsbergen
Willem Kroodsma- Groep Rhenen e.o.
Paul Hendrixx - Voorzitter Werkgroep Kerkuilen Utrecht
Fam. Nierstrass - Zeist
Mevr. Helmig - Doorn
Mevr. Sluis- Walenburg
Fam. Cooling-Benning - Werkhoven
Dhr. Laarakker - De Bilt
Marianne Stam - Rhenen
Vogeltrekstation Arnhem - Heteren
Dick Jonkers - Blaricum ringgegevens
Eduard Osieck - Driebergen ringgegevens
Wim Bomhof - Uilenwerkgroep Driebergen
Frouk van der Pouw – Beesd
Babette Schukking - Rhenen